

DEME ZOLTÁN

SZINDBÁD HOLDUDVARÁBAN

*Mindent szeretett,
ami hazugság, illúzió,
elképzelés, regény...*

Az őszi széllel a kriptájából elszökdő álomhajós elsül elhagyott kedveseit kereste föl, a hervatag, drága és ábrándos nőket, akik fölött visszavonhatatlanul elmúlt az idő. Mert az idő csak a nőknél múlik el igazán a hajósról szóló korai novellák szerint...¹ Ők azok, akik lelkük mélyéig megszenvedik a mindennapos, apró szomorúságokat, az unalmas éveikben fészket rakó hazugságokat, csalásokat, önámításokat. Mélységesen elhiszik a falusi temetőkből visszatérő ködlovagok csalárd, szép szavait, a gordonkahangú férfiak mézes bókjait, s magukra maradnak velük. Igazából csak ők érzik, mennyi bánatot ont az emberre a világ: mikor örömtelen sorsuk fölött tépelődve csöndes imába kezdenek, vagy kék fátyol mögé rejtett arccal a folyók hajszaiba hullanak. Hervadó, hullott szépségek szinte mindannyian: a vízpart fővényeken pihenő öngyilkos lányok, a novemberi esőkkel együtt sírdogáló, megcsalt kisasszonyok, s az öregedő hölgyek, akik a hideg téli estéken, gavallérjukra várva, a bérkocsik lefüggönyözött ablakai mögött szégyenkeznek. Mindnyájan elvágynának az életükből, mint az N. N. című regényben a háztetőn járó holdkórosok, akik kivétel nélkül mind hölgyek voltak. Andalító, érzelmes, muzsikáló világot szerettek volna maguk körül: poézisből és szerelemből szőtt, halkan múlt éveket. Zsongó és meleg szavak töretlen varázsát: az álmokat szépitő férfi hazugságok mindennapos megvalósulását. Pedig nem is volna érdemes álmodni, ha az álmok mind megvalósulnának – sóhajtja Szindbád, aki sokszor eltűnődik kedveseinek vágyai fölött, mielőtt végleg elhagyná őket. Az ő számára a nők az élet drága tehetetlenjei maradnak, kivéve talán az egyetlen Boldogfalvinét, aki a kisvárosi fogadó ócska kanapéján maga is vidám hazugságokat duruzsolt az álmélkodó hajós fülébe.

Mert a hazugságoktól nem szenvedni kell, hanem szeretni őket: varázsukért, hangulatukért, mesék és titkok fonalait rejtő, magukban való szépségükért. Mélyen elmerülni bennük, mint a korai hóesésben². Szindbád nagyon szerette a hazugságokat. Életének talán legszebb emlékei voltak azok a percek, amikor holdas éjjeleken, a templomok falainál térdepelve, gyöngéd fogadalmakat tett ábrándozó kedveseinek. Tudta, hogy sohasem fogja megtartani ígéreteit, a pillanat kedvéért azonban mindent elfelejtett. Csodálatosan szépet tudott hazudni, és bűvös szavai előtt mindig megnyitak a vágyakozó szívek. Sóhajai nyomán örömtelen szemek fényesültek ki, remegő, lágy muzsikával telt meg a lélek, és a női vállak simulásában poézis volt ilyenkor. Foszló szalagsokrokat lebegtetett az esti szél az illatos selyemruhák peremén, amíg a bánatos arcú hölgyek elmerültek az álom csöppnyi tündérségében... Álmodásból, illúzióból, szép bolondságokból szőtt magának vigasztaló, tarka világot a hajós és mindenkit elgyönyörködtetett benne. Ennél többre nem is vágyott, pedig hosszú életet élt át, és időnként nagyon messzi tájakon utazott. A valószínűtlen, álomízű szépségeket kereste mindenütt. A piros bor színeiben és a langyos nyári estéken megszólaló tücsök muzsikájában. A női vállak ívében és az ecetfák szomorúságában. Az asztalkendőkre himzett, régi monogramokban... Nem nagyon tudta, mi az emberi csalás és silányság; mert ezek szövevényéből is csak a néhol megvillanó, szépnek mutatkozó részletek, a poétikus színezetű rezzenések jutottak el hozzá. Ami körülötte képtelen, groteszk, visszataszító és rút volt, az mind kihullott élményeinek rostáján.

Imádságos alázattal kóborolt a világban a hajós, mert nagyon parányinak sejtette magát benne. Titokzatosnak és alig fölfoghatónak érzett maga körül mindent: a természet örök megújulását és az időjárás változásait³. A kék téli estéken a templomtorny fölött szálldosó varjakon tűnődött el. Az illatos erdőkben sétálva a csókok különösségén töprengett. Sokat vándorolt fatornyos föl-

vidéki városokban, elhagyott dunántúli várromok között, hársfával benőtt falusi temetőben, és semmit sem felejtett el egészen közelről megnézni. Színek bomlottak ki előtte és áhítatos varázskok pihentek meg a tenyerében. Széljárta, zezugos utcákon hajózott, és sokáig figyelte, hogyan röppen föl a kiskocsmák elhagyott asztalairól a halott falevél. Az orosz határszélen járva a gesztenyés fácánsült ízén csodálkozott el. Ám élményeiben folyvást mélyen elmerült és sohasem tudott a valóság törvényeivel is megismerkedni.

Szindbád nem sejtette, hogy a világban erkölcsi normák is uralkodnak. Összeszorult torokkal figyelte a tetteik helyességén töprengő nőket a málnaszínű szalonok mélyén; ám valójában soha, egyetlen pillanatra sem értette meg őket. Ő mindig egyféléképpen cselekedett: azt tette, ami jól esett neki. Ha a friss hóeséstől étvágya támadt, nyomban a közeli vendégfogadóba sietett, hogy délutánját finom vadpecsenyék társaságában töltsse. Ha túl érett szőlők szagát sodorta felé a szél, azonnal falura utazott, hogy a süretnél segédkezhessék. Ha elhervadt asszonyok sirvirágszagú meséire vágyott, mindjárt ablakaik alá ment s néhány történet után csöndesen elaludt a selyemkanapén. Volt álomfejtő, aranyműves, romos szelmalmok szigorú őre, rossz arcú pénzhamisító, megátalkodott nórabló és otthonülő családapa. Volt véghetetlenül gazdag és megalázott, elhagyott, garastalan szegény. Látott halált, születést, esküvőt és vérlázító gyilkosságokat az őszi erdőben. És mégis: midőn százhusz esztendőskorában, jószagú öregemberként falun éledgett, még mindig egészen értetlen szemmel nézett gazdasszonyára, aki vecsernye idején erkölcsös életre és jó magaviseletre nevelő intelmeket mormolgatott neki.

Aranyszínű és vaníliaszagú cukrászboltokban sokat üldögélt a hajós. Nézegette a falikárpitot borító, barna fotográfákat, a dohányszínű függönyöket, a nők selyemszalagos és pillangós cipőit, s a cukrásznő nyakában megrezenő, parányi medalliont. Díszeit, díszes burkait, öltözeteit szeretete ő igazán a világnak⁴. Életörömtől a torkában dobogó szívvel járkált a májusi utcákon, midőn virágnylásos időben a nők az új ruháikat vették föl. Szenvedélyesen, fölindult tekintettel figyelte a fiatal hölgyek finom, illatos ingecskéit, a negyvenesztendőskorú asszonyok pompás pávatollait, utazó nők zöld szoknyáját, elszegényedett grófnék gyöngyházigombos mandzsettáját, s a rózsafüzéreket morzsoló, parányi gyűrűskéket rejtő, gyöngye asszonykezeket. Szeretett díszes szerelmi jelvényeket időnként számba venni: zsüpponokat, szalagocskákat, apró szelencéket, régi arcképeket, emlékeztetes faleveleket. És szeretett elutazni a messi városokba: ahonnan még emlékezett egy szalagcsokorra, egy csipkés zsebkendőre, egy illatra, vagy akár egy sóhajra is.

De talán mindennél jobban elvegyülni szeretett a világban. Belesimulni bálók forgatagába, falusi lakodalmak hangulatába, temetési menetek szomorúságába. Orgonazúgásos délutánokon a budai templomokban halkán letérdelni, s illatos májusi éjszakákon a szerenádozó ifjúsággal együtt énekelgetni. Bujkálni a liget fái közt, tavaszi szellők módjára, s az üde júniusi záporokkal együtt érkezni meg végül hervadó szerelmeseihez. Vértelmes késő őszi falevelek között hirdelen el-tűnni, s ájtatos zárdanövendékek imádságaiban jönni elő, nagysókára és észrevétlenül. . . Hol fagyönggyé lett, hol bronzfésűvé fiatal lányok hajában, hol szélhajtotta rózsalevellé. A lehetetlen színekben pompázó, szent és megfeythetetlen élet úgy temette őt magába, akár a keleti hercegeket a kincsekkel rakott, titokzatos Ezeregyéjszaka.

Jegyzetek: ¹*Szindbád ifjúsága és szomorúsága*, Budapest, 1917. Dolgozatunk e kötet történeteire kapcsolódik. . . A mese, az álom, a képzelet, az emlékezés hullámain haladó történetekben a nők tartják a valóságos élettel a legszorosabb kapcsolatot; időbérteük is többnyire a megszokott, a hétköznapi. Szeretnek, elhervadnak, csöndesen megöregsznek és meghalnak, mint minden valóságos ember. . . Tétova hangulataikra, bánatos tündöskéikre különösen is figyelni szeretnénk: mintha a valóságos világon túllépni készülő Krúdy Gyula bennük fejezné ki életerésének azt a réteget, amelytől maga is szabadulni igyekezett. Mert az író mindennapos élményvilága korántsem volt olyan varázsos, mint a művei sejtetik. A valóság rossz és nagyon mulatságos, titkát nem ismerjük és mindnyájan egyforma keveset tudunk róla – írja Csergő Hugónak (Krúdy világa, 1964. 266. o.). Az élet unalmas, az emberek kicsinyes, nyomorúságos, alávaló életet élnek, hazudoznak, kedveskednek, folyton előnyös oldalukról akarnak mutatkozni. A szokásos undorodás fog el – írja első feleségének (Krúdy világa, 1964. 142. o.). Közvetlen, nyers valóságélményei ezek az írónak, aki olykor céltalannak és bevégtettnék érzi az életét (Krúdy világa, 1964. 382. o.). Innen lép tovább, a világból csupán a jöléső élményekkel törődve, hangulatelteli és álomszerű mozzanatokkal, mesés, poétikus, tündéri rezzenésekkel. . . Nőalakjai viszont, szép emlékek gyérülő fényei között, egyre közelebb kerülnek a fájdalmas, sivár, hétköznapi valósághoz.

²Gyönyörű novellák sugallják ezt, szinte valamennyi történet a *Szindbád ifjúsága és szomorúsága* című kötetből. Maga az

író is sokat szenvedett az életét körülfonó csalásoktól és hazugságoktól: amíg meg tudta pillantani a bennük rejtőző költészetet. Mert a sűrű hazudozásban a világ csöndesen átrendeződik: miközben hangulatok, dallamok, színek kélnék életre a sodrán. Apró varázskörök születnek az újszerűen összekapcsolódó valóságselemekből: melyekbe jölesik beletemetkezni. Ismeretlen ízű élmények igézik meg a hazudozókat, ha a valótlanság bővületébe lényük gazdagodásáért hullanak. Titkos örömök, a mesék intimitása... Hiszen az ember szépnek érezheti azt is, amit nem tart igaznak.

³Krúdy korában több filozófia is fölmérhetetlennek és kiismerhetetlennek látja a külvilágot, tragikusan kiszolgáltatottnak és végtelenül gyengének, gyarlónak ítéli az embert. Schopenhauer-től Kafka hőseiig regényalakok és eleven emberek egész sora éli meg ezeket az érzéseket, szenvedve, szomorúan... Szindbádnak a külvilág titokzatossága, beláthatatlan szövevényessége azonban inkább csak örömöket okoz: színes események, színpompás életjelenségek sokaságát sodorja elé, amelyekben jóízűen elgyönyörködik. Az ember parányiségének és gyöngeségének az érzete sem nyomasztó a számára: inkább elfeledett, régi, gyermeki szemét nyitja meg, melyek csöndesen csodálkoznak rá az élet ezernyi mozzanatára...

⁴S mindez újabb negatív élménykörök átélésétől óvta meg... A hajós tudatában a hagyományos halálélmény például szinte egészen széttöredezik. Halálesetek látásakor Szindbád önkéntelenül is a jelenlévő színekben, villanásokban, rezzenésekben, apró részletek izolált szépségében merül el: az események valódi arca ismeretlen marad előtte. Gyönyörűségek, különös hangulatok forrása lesz számára a halál, amelynek embersújtó erejét szinte egyáltalán nem érzékeli. Csöndesen fölbomlik tudatában a hagyományos emberi időélmény is. Elgyönyörködései, áhított élményei állandó, önfelelt szédületében élve sokszor szinte egyáltalán nincs sejtelve a mindennapos, gépies időmúlás alakulásáról. Hiába kondul délidőben tizenkettőt a toronyóra, hiába tűnnek föl deresedő hajszálok a hajós halántékán, hiába hervadnak el körülötte a hölgyek: hangulatokra, lírára, poézisre talál rá ezekben a mozzanatokban is, és nem az emberen elmúló idő nyugtalanító jelzéseire... Ekképpen fejlődik Szindbád, lassan, csöndesen, varázsos erejű emberalakká. Olyanná, aki attitűdjével széppé és emberi érdekűvé szelídíti az élet riasztóan abszurd jelenségeit is. Olyanná, kit a létezés keményen emberellenes erőinek, a pusztulásnak, az időmúlásnak, az öregedésnek, az emberi parányiságnak és silányságnak nemhogy megszenvedtetni – még megrezzeneteni sem sikerül igazán.

Káprázatok

H. Z.-nek, egy beszélgetésünk emlékére

*A folt a ház falán egy sárkány,
az eresz nagyapánk pipája,
vedlett mező az ablakpárkány,
s a faodú – óriások szája.*

*A kút mélyére lendülő vödör
nagyanyánk sok szoknyája,
utána ugrunk, messziről
hoz fel suhogó szárnya.*

*Mit mondott neked a kerítés,
és mit mondott nekem?
Más volt a szó, mert más a rés,
hogy mindkettőnk más legyen.*

*Más volt nagyapánk beretvatartója,
és mégis egy és ugyanaz,
kapaszkodunk az elmúló napokba,
és együtt látjuk, hogy a nyár havas.*

TARBAY EDE